КУШТИМ В.В., *кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і фінансів*

Харківський національний університет внутрішніх справ

РОЗБУДОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Рух до громадянського суспільства і правової держави є одним із основних напрямів розвитку світового співтовариства, оскільки громадянське суспільство виступає своєрідним фундатором правової демократичної держави. Становлення та розвиток громадянського суспільства нерозривно пов'язані з новими політичними та економічними умовами життя країни. Це залишається одним із актуальних питань упродовж усього пострадянського періоду історії України. Воно є не стільки метою реформ, що проводяться в нашій державі, скільки неодмінною умовою їх успішної реалізації.

У процесі розвитку європейських країн основними критеріями цивілізаційного поступу є демократія й громадянське суспільство, соціальна та правова держава, національні інтереси, свобода і творчість. Для незалежної України, що обрала стратегію інтеграції до європейського співтовариства, утвердження цих критеріїв означає цивілізаційну спрямованість та перспективу подальшого суспільного поступу. Ґенеза європейської цивілізації переконливо доводить, що без існування та розвитку громадянського суспільства соціальний поступ й ефективний розвиток держави значно ускладнюються або взагалі унеможливлюються.

Цьому питанню присвячені наукові праці багатьох вітчизняних учених, зокрема таких, як М.О. Баймуратов, В.Ю. Барков, Ю.М. Оборотов, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, Т.В. Розова, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фризький та ін. Згадані автори найбільш гостро обговорюють процеси становлення і взаємодії громадян-

ського суспільства і правової держави – демократичне середовище реалізації громадянських цінностей: свободи, справедливості тощо. Водночас, слід зазначити, що стан розбудови та розвитку громадянського суспільства в Україні в доктринальному аспекті досліджений недостатньо.

Основними шляхами побудови громадянського суспільства в Україні є:

- розширення масової бази влади, підвищення політичної культури населення, створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами;
- активізація процесу роздержавлення усіх сфер суспільного життя,

формування справжніх інститутів громадянського суспільства як ринкового, так і неринкового характеру (благодійні фонди, споживчі товариства, клуби за інтересами, товариства, асоціації тощо), розвиток різних форм громадського самоврядування і самодіяльності. Це і є соціальна база громадянського суспільства;

- постійне удосконалення контрольних механізмів, тобто механізмів зворотного зв'язку від суспільства до держави;
- максимальне розширення сфери судового захисту прав і свобод людини, формування поваги до права і до закону;
- виховання нормального природного патріотизму – національного і державного – на основі поваги до національної історико-культурної спадщини;
- зміцнення свободи інформації і гласності, відкритості суспільства на основі щонайширших зв'язків із зарубіжним світом.

Протягом багатьох століть боротьби українців за свою незалежну державу, коли Україна перебувала у складі інших держав, ідеологія націоналізму, що об'єднувала всі національні сили різних відтінків на ґрунті прагнення до політичного самовизначення, відігравала роль цементуючого фактору в змаганнях за

самостійну і незалежну національну державу. Відтоді, як Україна здобула незалежність, українське суспільство увійшло в етап розбудови і розвитку національної держави і громадянського суспільства, з'ясувалося, що на території України, крім українців (73,6% населення) проживають інші національності (26,4%): росіяни, білоруси, євреї, поляки, чехи, словаки, болгари, молдавани, румуни, греки, угорці, естонці, татари, гагаузи та інші. Історичний досвід показав, що політика національного гноблення, зневаги, асиміляції веде до дестабілізації суспільства, послаблення і занепаду держави. В умовах, коли неукраїнське населення на всенародному референдумі 1991 р. висловилось за незалежну українську державу, виявили прагнення будувати її спільно з українською нацією інші національно-етнічні спільності, виникла потреба в ідеології, яка єднала всі народи України на ґрунті побудови українського громадянського суспільства і української національної держави. Такою стала українодержавницька ідеологія, тобто система ідей і поглядів, які теоретично обґрунтовують і відстоюють як головну мету суспільства побудову і захист української національної держави та консолідують навколо неї всі народи і суспільно-політичні рухи України, підкреслюючи при цьому вирішальну роль в державотворчому процесі української нації. В цьому полягає сучасний зміст української національної ідеї.

Отже, в перспективі ефективність в організації громадянського суспільства в Україні залежить від того, в якій мірі держава і суспільство здатні створити умови, вільні від причин, що породжують дестабілізуючі фактори в кожній із сфер життєдіяльності соціального організму [2, с. 46].

Процес становлення громадянського суспільства складний і суперечливий. Зародження та розвиток громадянського суспільства відбувається протягом тривалого періоду еволюції сучасної цивілізації. Цей процес має багато закономірностей, спільних для багатьох країн. Але кожна держава, розвиваючи гро-

мадянське суспільство, вносила щось особливе, характерне саме для неї. Досить специфічний досвід його побудови мала Україна. Протягом усього періоду суспільного розвитку все частіше інтереси колективу домінували над інтересами особи. В таких умовах усвідомлення себе як громадянина, як повноправної особистості не могло відбутися. Вся історія ідеї громадянського суспільства – це історія перетворення самої колективності, організованої за законами спільного життя в розвиток людини, що вийшла із природного стану необмеженої свободи, в громадянина цього суспільства.

Кожна держава має бути зацікавлена в створенні, всебічному розширенні і поглибленні громадянського суспільства, якщо воно прагне до задоволення потреб громадян, до своєї адаптації в загальнолюдський цивілізований процес. Для держави стає життєво необхідним розвиток усіх елементів громадянського суспільства. Чи відповідає таке суспільство досягнутому рівню світової цивілізації, має засвідчити рівень задоволення інтересів і потреб, громадянський мир на основі дії прийнятих державою законів.

В сучасних умовах однією з вимог громадянського суспільства виступає фактор соціальної відповідальності в усіх сферах суспільного життя, на всіх рівнях суспільних організацій, пов'язаних з висуненням на перший план загальнолюдських цінностей. Адже соціальна орієнтація може утверджуватися в якості принципу суспільних відносин лише тоді, коли задоволені всі необхідні потреби і створюються умови для реалізації системи історично обумовлених інтересів членів суспільства.

Важливе місце в цьому процесі належить державі. Вона повинна стати арбітром у вирішенні конфліктних питань. Це пояснюється насамперед тим, що на сьогоднішній день держава має в своїх руках переважне право застосування примусу, різного роду санкцій, виступаючи власником матеріальних благ. Але на жаль, переформована державна машина не завжди готова

взяти на себе таке завдання. Має спрацювати механізм взаємодії громадянського суспільства і держави, який знаходить свій прояв у співпраці через партії, вибори, представницькі органи влади [2, с. 47].

У країнах Заходу існує ціла система представництва інтересів. Основні її учасники з боку громадянського суспільства – це групи та об'єднання за інтересами, з боку держави – органи виконавчої влади. Окрім згаданих сформувалися специфічні представництва – консультативні комітети і комісії, що існують при міністерствах, відомствах, уряді, в роботі яких беруть участь групи і об'єднання за інтересами. Такі інститути займаються виробленням рекомендацій і відповідних державних рішень, деякі з них виконують управлінські функції, інші діють на «недержавній» основі.

Досвід найрозвиненіших держав свідчить про те, що конституційно-правова регламентація та регулювання у країнах з демократичним державним (політичним) устроєм спрямовані на підтримку громадянського суспільства, а також про те, що становлення і розвиток громадянського суспільства у позадержавній сфері суспільних відносин не означають його ізольованості від державно-правових інститутів, а допускають або передбачають сталий та інтенсивний взаємозв'язок громадянського суспільства і держави.

Специфіка сучасної ситуації в Україні зводиться до того, що відбувається двоєдиний процес формування і громадянського суспільства, і правової держави, де громадянські права людини підпорядковуються нормам міжнародного права. Це означає:

- виключення будь-якої дискримінації за національно-етнічними, політичними, релігійними, статевовіковими ознаками;
- надійний законодавчий захист особистості й гідності громадянина, недоторканість його житла і майна, свобода вибору проживання, виїзду або в'їзду в країну, таємниця листування

і телефонних розмов, свобода слова, преси, інформації;

- людині дано право вільно виявляти свій світогляд та духовні інтереси;
- всебічний захист громадянських прав з боку судових органів і громадських організацій.

У нашій державі існують суперечності між законом і дійсністю, що веде до примноження конфліктів в суспільстві. Вихід із такого становища – формування реалістичного характеру законодавства, спроможного враховувати конкретні ситуації, необхідні для формування громадянського суспільства. На сучасному етапі розвитку прийнято говорити про новий суспільний устрій, процес становлення якого відбувається в багатьох країнах, як про суспільство змішаного типу, що проходить різні етапи на шляху до суспільства соціальної злагоди.

Результатом і внутрішнім джерелом розвитку систем нового типу є соціальна орієнтація на реалізацію потенціалу людської особистості, забезпечення вигідних умов й життєдіяльності. Умови для побудови суспільства соціальної злагоди створюються і в нашій державі. Це, насамперед, реформування відносин власності, започаткування системи політичної демократії. Обидва завдання нерозривно пов'язані між собою, але зміни в економічній і політичній сферах часто мають різну спрямованість [2, с. 48].

Чинна Конституція України не використовує поняття «громадянське суспільство. Натомість Україна проголосила мету побудови правової демократичної держави, де громадянське суспільство виступає в якості обов'язкового елементу.

Особливо важливою проблемою у розбудові громадянського суспільства в Україні, яка потребує негайного вирішення та постійної уваги, є концептуальне обґрунтування та практична нормативна регламентація взаємодії громадянського суспільства з державою. Розмежування їх повноважень, яке має місце в будь-якому суспільстві, не означає їх протистояння, протиборс-

тва чи антагонізму, хоча таке часто трапляється навіть у демократичних державах. Взаємодія зазначених суб'єктів окреслює різні способи організації людського співіснування, заснованого на зіткненні, узгодженні та гармонізації інтересів індивідів.

Громадянське суспільство як суспільство громадян, котрі є рівними в своїх правах, суспільство, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага, є базисом держави, де держава, в свою чергу, захищає демократичні принципи самоврядування всіх недержавних організацій, які безпосередньо формують громадянське суспільство.

В українському суспільстві права людини є важливим ціннісним еталоном, який, на жаль, має дуже декларативне наповнення: хоча вони й закріплені в Конституції України, але їх поки що важко втілити в життя, оскільки держава і суспільство не в змозі напрацювати ефективні правові механізми їх визнання, легалізації, реалізації, гарантування, охорони та захисту.

В Україні, що вже має розвинене індустріальне суспільство, проблема побудови громадянського суспільства співпадає в часі з процесом розбудови держави, тому основним інструментом побудови нового суспільства може бути демократична держава, оскільки саме діяльність держави є центром організації та трансформації соціуму у громадянське суспільство [4, с. 16].

Сьогодні першорядним стає також завдання ефективної творчої взаємодії всіх самоврядних елементів організації суспільства в цілому – і держави, і місцевого самоврядування, і громадянського суспільства.

Необхідно вирішити питання розмежування власності, повноважень органів та територій відповідних територіальних громад, чітко визначити податкові джерела формування місцевих бюджетів, створити необхідні механізми міжбюджетних відносин між суб'єктами місцевого самоврядування тощо. У цьому процесі важливо не допустити «профанації» муніципальної реформи.

При цьому, безумовно, необхідно враховувати той факт, що місцеве самоврядування є важливою функціональною складовою громадянського суспільства. Саме через органи місцевого самоврядування бере початок реалізація всього того, що відноситься до поняття місцевої (локальної) демократії, а місцева демократія є основою демократії в цілому. Від рівня її розвитку та практичної реалізації у відповідних територіальних громадах села, селища, міста залежатиме й рівень реалізації важливих демократичних процесів, що відбуваються в державі.

Гармонійна взаємодія існуючих в єдиному соціумі держави, місцевого самоврядування та громадянського суспільства необхідна для зміцнення загально гуманістичних ідеалів, відродження в індивідів та їхніх об'єднань віри у справедливість державних інститутів. У сучасних умовах для забезпечення успішного просування України шляхом становлення й ефективного функціонування громадянського суспільства є потреба наукового вивчення його природи і суспільного призначення як цілісного соціально-філософського та політико-правового феномену, а також окремих його інститутів у різних соціальних та історичних умовах, осмислення ґенези громадянського суспільства в різних країнах. Слід зазначити, що в певних колах українського суспільства (політична еліта, інтелігенція, мале та середнє підприємництво тощо) поступово зріє розуміння того, що становлення інститутів громадянського суспільства має вирішальне значення не тільки для позитивних наслідків політичної модернізації в Україні, а й для рішучих перетворень в економічній сфері, а головне – для створення умов функціонування соціальної, а потім і правової демократичної держави.

Серед важливих завдань формування правової демократичної держави і громадянського суспільства в Україні є збереження громадянської злагоди та організація належного виконання та застосування законів. Вирішальна роль у виконанні правових актів належить самим громадянам, які прагнуть бути громадя-

нами правової демократичної держави, а у сфері застосування законів така роль належить державним інституціям [2, с. 49].

24 березня 2012 р. Указом Президента України було затверджено Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Стратегія спрямована на утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку держави, запровадження громадського контролю за діяльністю влади, забезпечення незалежної діяльності інститутів громадянського суспільства, посилення їх впливу на прийняття суспільно важливих рішень, створення умов для забезпечення широкого представництва інтересів громадян в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, проведення регулярних консультацій із громадськістю з важливих питань життя суспільства і держави [1].

Отже, можна говорити про те, що Україною за роки незалежності зроблені певні кроки до розвитку та зміцнення громадянського суспільства. В Україні є всі підстави для продовження формування громадянського суспільства, оскільки держава поставила та вирішує завдання трансформування економіки на основі визнання приватної власності і підприємництва, впровадження в суспільно-політичний лад елементів демократії, зміцнення правового стану людини і громадянина. Формування громадянського суспільства є однією з найважливіших умов просування України шляхом проведення економічних, політичних і правових реформ, які, передусім, спрямовуватимуться на демократизацію громадського життя, лібералізацію економіки, захист прав і свобод людини і громадянина, становлення правової демократичної держави.

Розвиток громадянського суспільства в нашій країні залежить від розв'язання великої кількості непростих проблем, однією з яких є потреба в удосконаленні відносин між державою й суспільством, владою та громадянами. За таких умов зростає важливість поширення державних повноважень на соціальну

сферу, з одного боку, та впливу громадянського суспільства на функціонування політичної системи, з другого. На наш погляд, це значно прискорило б становлення в Україні європейської моделі громадянського суспільства.

Список літератури: 1. Указ Президента України № 212/2012 від 24.03.2012р. «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні». 2. Бальцій Ю. Громадянське суспільство в Україні в умовах розбудови правової демократичної державності // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 1. – С. 46–49. 3. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку: Монографія / За заг. ред. Ф.М. Рудича. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 412 с. 4. Калінічева Г. Європейський цивілізаційний вимір розбудови громадянського суспільства в Україні // Віче. – 2005. – № 5. – С. 16. 5. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія / За заг. ред. д.і.н., проф. А. Кудряченка. – К.: НІСД. – 2007. – 396 с.

ЛЕЛЮК Ю.М., *кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту*

Полтавська державна аграрна академія

ЕФЕКТИВНА АНТИЦИКЛІЧНА ПОЛІТИКА ЯК ОДНА З ПЕРЕДУМОВ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розбудова громадянського суспільства є досить тривалим процесом, реалізація якого вимагає певних передумов. Серед них одне з чільних місць, як на наш погляд, займає ефективна антициклічна політика. Така суттєва роль державної антициклічної політики пояснюється цілою низкою причин.

По-перше, ефективна антициклічна політика дозволяє